

כי מציון פרשת וישלח

© מכון מניטו

דבר תורה שכתב הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

תרגום ועריכה מצרפתית: אליעזר שרקי

צוות עריכה לשונית והגהה לפרשות: אלישבע שרקי, בלה בל אנגי, ואיתי קולין (ה"ע – הערת העורכים)

יעקב – ישראל

אך הוא מוסיף ממד נוסף להסבר שלו:

דָּבָר אַחֵר: גִּרְתִּי בְּגִימְטָרְיָא 613 (תרי"ג). פְּלוּמֵר: עִם לְבָן הַרְשָׁע גִּרְתִּי, וְשֵׁשׁ מְאוֹת וּשְׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה מְצוֹת שְׁמֵרְתִּי, וְלֹא לְמִדְתִּי מִמְעַשְׂיו הַרְעִים.

כלומר, התגוררתי אצל לבן במעמד של גר, אך שמרתי על זהותי, וזהות זו היא אשר תִּזְכָּה את זרעי בקבלת התורה.³

בפירושו לתורה, **הבן איש חי**⁴ מרחיב את דברי רש"י, ומתייחס לנושא של שינוי שמו של יעקב לישראל.⁵ בשו"ב מן הגלות, יעקב מעיד על עצמו שהוא שמר בשלמותו על הקשר שלו לארץ ישראל. בגלות הוא נשאר גֵר, זר. הוא לא נטמע בזהות אחרת, גם אם מפוארת. יתר על כן, הוא שמר על **אמיתת** זהותו. ואכן, התורה היא שמבדילה בין זהות ישראל ובין זהות האומות. לפיכך יעקב הוא זה שזכאי להיקרא ישראל. במילים אחרות, דברי הבן איש חי באים לענות על השאלה: מה הם התנאים שעל יעקב למלא, בשו"ב מן הגלות, כדי לזכות בארץ ישראל?

תשובתו של הבן איש חי מקורית מאוד: יעקב עולה בגימטרייה 182, דוד 14, ומשה 345. ביחד, שלושת השמות האלה עולים בגימטרייה 541, כמספר **ישראל**. כלומר, על מנת לעבור מהשם **יעקב** אל השם **ישראל** צריך להוסיף ליעקב שתי מדרגות: מדרגתו של **דוד**, המגלמת את הריבונות המדינית על הארץ, וזו של **משה**, המנחיל את התורה לישראל.

דברים אלה של הבן איש חי יש בהם כדי להבהיר את בעיות הזהות של דורנו, דור השבים מן הגלות.

יעקב מקבל את השם ישראל כשהוא שב מהגלות אצל לבן.¹ זהו אחד הנושאים המרכזיים בפרשה.

ולהיפך, כאשר הוא יורד לגלות במצרים - יעקב בקשתו של יוסף - הוא חוזר להיקרא יעקב.²

החזרה מהגלות

לקראת פגישתו עם עשיו, יעקב שולח לו דברי פיוס, שעיקרם הסברים על העיכוב הממושך שלו אצל לבן. אולם הטעם שהוא נותן לאיחור הזה נשמע, לכאורה, כהתגרות:

...עִם לְבָן גִּרְתִּי וְאַחֵר עַד עֵתָהּ. וַיְהִי לִי שׂוֹר וְחִמּוֹר צָאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה, וְאֲשַׁלְּחָה לְהַגִּיד לְאֲדֹנָי לְמַצֵּא חֵן בְּעֵינָיו. (בראשית, לב, ה-ו)

לפי זה, העיכוב אצל לבן נגרם בשל הצורך לממש את הברכה על הטוב החומרי, ברכה שעשיו עצמו היה אמור לזכות בה! איך דברים אלה עולים בקנה אחד עם המטרה המוצהרת של יעקב:

לְמַצֵּא חֵן בְּעֵינָיו !!

שוב אנו נדרשים לפרשנותו של רש"י כדי לפתור את הקושי:

גִּרְתִּי: לא נְעִשִׂיתִי שׂוֹר וְחִמּוֹר אֶלָּא גֵר. אֵינִי פְּדִיאִ לְשֵׁנוֹא אוֹתִי עַל בְּרַפְתָּ אֶבִּיד שְׁבַרְכְּנִי: הִנֵּה גְבִיר לְאַחִיד, שְׁהָרִי לֹא נִתְקַדְמָה בִּי.

וַיְהִי לִי שׂוֹר וְחִמּוֹר: אֲבָא אָמַר לִי מְטַל הַשְּׁמַיִם וּמְשַׁמְנֵי הָאָרֶץ, זֶה אֵינָהּ לֹא מִן הַשְּׁמַיִם וְלֹא מִן הָאָרֶץ [אלא מיגיע כפיי].

בהסבר ראשון זה, רש"י מדגיש את המשמעות הבסיסית של המילה **גירתי**, שפירושה "להתגורר" בשהייה זמנית, בתור זר (גר).

¹ יעקב מקבל את השם ישראל פעמיים: פעם ראשונה מפי המלאך של עשיו: **וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר עוֹד שְׁמֶךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל כִּי שְׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעִם אַנְשִׁים וְתוֹכַל**. (בראשית, לב, כט) ופעם שנייה מפי ה' בעצמו. **וַיֹּאֲרָא אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ מִמִּצְרָיִם וַיֹּבְרָךְ אֹתוֹ. וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים שְׁמֶךָ יַעֲקֹב לֹא יִקְרָא שְׁמֶךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יְהִיָּה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל (שם, לה, ט-י).**

² **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִרְאֵת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב... (בראשית, מו, ב).**

³ שנאמר: **תִּזְכָּה צִוְּה לָנוּ מִשָּׁה מוֹרְשָׁה קְהֵלֶת יַעֲקֹב** (דברים לה, ד).

⁴ רבי יוסף חיים מבגדאד (התקצ"ה 1835 – התרס"ט 1909). עיין בפירושו לפרשת וישלח (שנה ראשונה).

⁵ פירושו של רש"י על המילה "גירתי" (גם נשאר זר בגלות וגם שומר המצוות) בא לנמק את הזכות של יעקב על זהות ישראל ועל ארץ ישראל. שינוי השם של יעקב לישראל הוא אישור של זכות זו. דברי הבן איש חי באים לפרט את המרכיבים של זהות ישראל שמאפשרים את ירושת הארץ. (ה. ע.)

הסכנות שבאיחור

השליחים ("המלאכים") ששלח יעקב לעשיו חוזרים אליו עם מסר מאיים:

בָּאנוּ אֶל אַחִידָךְ אֶל עֵשָׂו וְגַם הִלְךְ לְקִרְאֲתְךָ וְאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ. (בראשית, לב, ז)

יעקב מתכוון לפגוש את אחיו, אך עשיו הוא שבא אליו, בראש צבא של ארבע מאות איש! ומכאן החרדה של יעקב: **וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֵר לוֹ. (שם, לב, ח)**

הגמרא במסכת ברכות (ד, א) ⁶ מקשה:

רַבִּי יַעֲקֹב בֶּר אִיִּדִי רַמִּי [מקשה], פְּתִיב: וְהִנֵּה אֲנִכִּי עֹמֵד וְשִׁמְרֵתִיךְ בְּכָל אֲשֶׁר תִּלְךְ וְהַשְׁבֵּתִיךְ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ... (בראשית, כח, טו), וּכְתִיב: וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד !!

ביציאתו של יעקב לפדן ארם, ה' הבטיח לו שמירה והשגחה, אם כן ממה פחד יעקב?

תשובת הגמרא היא: **"שָׁמָּה יִגְרוֹם הַחֲטָא"** [ולא תתקיים בו הבטחת השמירה].

תשובה זו דורשת בעצמה הסבר: באיזה חטא מדובר?

בדרך כלל עונים: חטא או עבירה כלשהם. ומוסיפים גם שיעקב נכשל במצוות כיבוד הורים, שהרי לא שמענו שהוא שלח ליצחק ולרבקה סימן חיים כלשהו בכל התקופה הארוכה של גלותו ⁷.

ואולם הגמרא, באותה סוגיה, מפנה דווקא לעניין אחר. היא משווה בין שיבת יעקב מהגלות אצל לבן ובין שיבת ציון מגלות בבל בזמן עזרא ונחמיה:

פְּדִתְנִיָּא [כפי ששנו חכמים בברייתא] עַד יַעֲבֹר עִמָּךְ ה', עַד יַעֲבֹר עִם זֹו קְנִיתָ (שמות טו, טז)

עַד יַעֲבֹר עִמָּךְ ה' - זֹו בִּיאָה רְאשׁוֹנָה [יציאת מצרים]

עַד יַעֲבֹר עִם זֹו קְנִיתָ - זֹו בִּיאָה שְׁנִיָּה [היציאה מגלות בבל].

מִפְּאֵן אֲמָרוּ חֲכָמִים: רְאוּנִים הִיוּ יִשְׂרָאֵל לִיעֲשׂוֹת [שייעשה] לָהֶם נִס בְּיַמֵּי עֲזָרָא כְּדָרְךָ שְׁנַעֲשָׂה לָהֶם בְּיַמֵּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון. [רש"י: לבוא ביד רמה] אֶלָּא שְׁנָגְרַם הַחֲטָא [רש"י: ולא הלכו אלא ברשות כורש].

רש"י מסביר שבזמן שיבת ציון מגלות בבל, היהודים לא עלו "כחומה" ⁸, כלומר לא עלו בהמוניהם. רובם נשארו בגלות. יתר על כן, כדי לעלות לארץ ישראל, הם המתינו ל"הצהרת כורש", אשר הכפיפה אותם לריבונות המדינית של פרס, שהייתה שלטת אז. גם כאן, איחור זה היה הסיבה לחולשתו היחסית של הממשל היהודי שנוסד בתקופה זו.

אם כן, ברור שלדעת הגמרא, **החטא הוא האיחור לשוב לארץ**, והוא גם סיבת החרדה של יעקב ⁹. אין צורך להכביר במילים לגבי הדימוי בין מה שקרה אז ובין מה שקרה בתקופתנו בזמן "הצהרת בלפור".

המועקה של יעקב

הפסוק מתאר את המצב הנפשי של יעקב לקראת המפגש עם עשיו: **וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֵר לוֹ (בראשית לב, ח).**

רש"י מסביר: **"וַיִּירָא: שָׁמָּה יִהְיֶה, וַיֵּצֵר לוֹ: אִם יִהְרֹג הוּא אֶת אֲחֵרִים"**.

מילים דרמטיות אלה שופכות אור נוקב על בעיות המצפון האופייניות לחברה הישראלית ¹⁰.

בהקשר זה, קשה שלא להזכיר את המשפט המפורסם של גולדה מאיר אחרי מלחמת יום הכיפורים:

"אנו מסוגלים לסלוח לערבים על ההרג של ילדינו, אנו לא מסוגלים לסלוח להם על כך שהם מכריחים אותנו להרוג את ילדיהם".

שהרקב שולט בו - מקצתו תולעת אוכלתו מתוכו ומקצתו קיים, כך קצת חזון שכינה היה שם, וכולו לא היה. עיין גם בכתובות קיא.

⁹ בעניין הסכנות שבאיחור לשוב לארץ, ידועים דברי הרב יהודה אלקלעי (תקנ"ח-1798-תרל"ט 1878), שהיה חוזר ומתריע שישראל מתעכב בגלות למרות שהגיע הזמן לשוב לארץ, וזה עלול להביא לסכנות נוראיות. (כתבי הרב אלקלעי, עמ' 399 - 400)

עיין גם במאמר של הרב אשכנזי: "ויהי באחרית הימים", (שורש, גיליון 2, ניסן תשמ"ג). זמין באתר מכון מניטו.

¹⁰ בעניין ייסורי המצפון של ישראל, הרב אשכנזי היה מרבה לצטט את הקטע מספר "אורות" של הרב קוק זצ"ל: "עזבנו את הפוליטיקה העולמית מאונס שיש בו רצון פנימי, עד אשר תבוא עת מאושרה, שיהיה אפשר לנהל ממלכה בלא רשעה וברבריות..." (המלחמה, פרק ג, ע' יד).

⁶ עיין גם מסכת סנהדרין, צח, ב.

⁷ אותה שאלה נשאלה לגבי יוסף שלא שלח הודעה לאביו בכל תקופת גלותו במצרים, עד למפגש עם אחיו.

⁸ על פי הסוגיה במסכת יומא (ט, א):

"אם חומה היא נבנה עליה טירת פסוף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז (שיר השירים ח, ט): אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא, נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו. עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז, שהרקב שולט בו".

רש"י:

נמשלתם ככסף - שאינו נרקב, כך לא הייתם חסרים שכינה.

כדלתות - שער שיש בו שני דלתות פותח אחד וחבירו סוגר, כך עליתם לחצאין.